

ЗМІСТ

ПРЕС-СЛУЖБА МОН ІНФОРМУЄ	3
УПРАВЛІННЯ ВНЗ	
Віктор Огнев'юк. Криза — момент істини для університетської освіти.....	5
Світлана Калашнікова. Механізми забезпечення інноваційного організаційного розвитку сучасного університету	17
ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА	
Людмила Хоружа. У пошуках нової моделі педагогічної освіти	23
Світлана Мартиненко. Особливості педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності	32
БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС	
Олексій Жильцов. Сучасні підходи до проектування навчального процесу в умовах євроінтеграції	40
Олександр Голубенко, Тетяна Морозова. Національна структура кваліфікацій вищої освіти: проблеми реформатування.....	50
Іван Бендера. Паспортизація навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи.....	61
КАДРИ ВНЗ	
Михайло Чепига. Академічна нечесність викладачів та студентів: шлях її подолання в Україні	79
ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА	
Тетяна Царьова, Олександр Зозульов. Технологія як економічна категорія.....	92
ІНЖЕНЕРНА ОСВІТА	
Максим Луцький, Микола Сидоров. Умови підготовки інженерів з програмного забезпечення	104
РЕЙТИНГИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	
Маргарет Кларк. Вплив ранжирування у вищій освіті на доступ, вибір і можливості студентів	112
Анотації	127

ВИЩА ШКОЛА

Виходить 12 разів на рік. Видається з січня 2001 року

Науково-практичне видання

Головний редактор — **І.О. ВАКАРЧУК**,
міністр освіти і науки України, професор

Редакційна колегія: **К.М. Левківський** — заступник головного редактора;
В.П. Андрущенко, В.Д. Базилевич, Н.Б. Болотіна, В.С. Брюхо-
вецький, В.К. Буряк, О.А. Грішнова, С.Д. Гусарев, М.І. Іншин,
О.А. Кириченко, В.Ф. Колесник, А.Є. Конверський, В.Г. Кре-
мень, А.І. Кузьмінський, В.І. Кушерець, Н.М. Кушнарєнко,
М.З. Мальський, В.В. Миронов, В.І. Міщенко, І.Ф. Надоль-
ний, Л.М. Новохатько, В.Л. Ортинський, С.М. Панчишин,
Ю.Є. Петруня, П.Д. Пилипенко, М.В. Попович, І.Ф. Прокопенко,
В.М. Синьов, В.Я. Тацій, Ю.Ю. Туниця, О.Л. Шевнюк, С.І. Юрій

Над випуском працювали: В.І. Карасьов, В.П. Розумний, Л.В. Кирпич, Ю.М. Заїка
— відповідальний секретар, Ю.М. Проценко, С.М. Сафронова, О.В. Савинська,
Л.С. Кулешова, А.С. Тютюнник, Л.І. Жиборовська

*На першій сторінці обкладинки — Віктор Огнев'юк, ректор Київ-
ського університету імені Бориса Грінченка, член-кореспондент АПН
України, доктор філософських наук, професор*

Індекс журналу в каталозі передплатних видань України: 21876

Постановою президії ВАК України від 8 листопада 2007 р. № 1-05/9 журнал "Вища школа" внесено до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та філософії на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво КВ № 12864-1748ПР від 27.06.2007. Усі права застережено. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції. Редакція не обов'язково поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та іншої інформації несуть автори публікацій. Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Адреса редакції: 01034, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.

Тел.: (044) 272-42-91; **факс:** (044) 234-23-36.

E-mail: editor@znannia.com.ua **http://www.znannia.com.ua**

Засновник — Міністерство освіти і науки України

Видавець — Видавництво "Знання"

Підписано до друку 24.11.2009. Формат 70x108 1/16.

Папір офс. № 1. Друк офс. Гарнітура Academy.

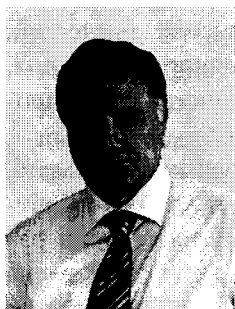
Ум. друк. арк. 11,2. Обл.-вид. арк. 11,1. Наклад 1000 примірників. Зам. № 9-1216

АТ "Віпол", 01154, м. Київ, вул. Волинська, 60.

© "Вища школа", 2009

УДК 378.4(477-25)

КРИЗА — МОМЕНТ ІСТИНИ ДЛЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

**Віктор
Огнев'юк**

Ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, член-кореспондент АПН України, доктор філософських наук, професор

Сучасний український університет як співтовариство студентів і професорів, об'єднаних спільними цінностями, науково-освітніми і духовно-культурними інтересами, переживає складний період системної кризи, пов'язаної не тільки із суспільними трансформаціями останніх десятиліть (переходом до ринкової економіки і комерціалізацією вищої освіти; зламом тоталітарної ідеології та системи ідеологічного контролю; ціннісною невизначеністю та засиллям цинізму; зміщенням центру прийняття рішень з Москви до Києва та зміною структури управління вищою освітою; великою мережею навчальних закладів та наявністю реального контингенту потенційних студентів), а й внутрішніми інституційними проблемами. Серед них головні — зміна поколінь професорсько-викладацького та керівного складу університетів; запровадження стандартів вищої освіти та ідеї академічних свобод; жорстка регламентація діяльності університетів та ідея університетської автономії; потреба переходу до нової якості вищої освіти та технологічна відсталість університетів; ідея елітності вищої освіти та її масовість; реальні потреби в ресурсах і можливості держави; прихід нового покоління студентів, яке виросло в умовах, хоч і не зрілої, але демократії, та консерватизм професорсько-викладацького складу; входження до світового освітнього простору та відірваність від культури і традицій університетської Європи; запровадження принципів Болонської декларації і суперечності, що виникають.

Криза як момент істини якраз і дозволяє виявити коло суперечностей, подолання яких допоможе відкрити нові горизонти розвитку вищої освіти. Хочеться зупинитися на окремих із цих суперечностей.

Оскільки університет як "місце скупчення усього, що безпосередньо стосується моральної культури нації"¹, середовище інтелігенції, інтелекту-

¹ Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. — Л.: Літопис, 2002. — С. 38.

алів та духовності не може стояти осторонь, коли в суспільстві відбувається занепад цінностей, одним з найважливіших, на мою думку, університетських дискурсів має стати саме дискурс про цінності. Університетська еліта покликана запропонувати суспільству відродження втрачених цінностей, концепцію відновлення моральних засад та рецепти духовного одужання, адже університет завжди продукував суспільно значущі цінності у їх широкому та прагматичному сенсі.

Університет не може самостійно вийти з кризи у кризовому суспільстві, оскільки він є його невіддільною частиною. Ще два десятиліття тому вітчизняний університет був одним із привідних механізмів у конструкції радянської ідеологічної машини. Комуністична ідеологія як одержавлена релігія більше не домінує в головах інтелігенції, але стереотипи залежності від влади, прагнення “бути вхожим” до владних структур як способу виживання та вирішення функціональних проблем, залишилися. Ні українська Конституція, ні закони не гарантують університетської автономії, не забезпечують університет від втручання владних структур і навіть політичних партій. Це, зокрема, засвідчують постійні спроби зміщення ректорів одними або іншими політичними силами після їх приходу до влади. Відтак питання законодавчого відокремлення університетів від впливу політичних партій залишається актуальним. Насправді політичні партії мали б уже зрозуміти, що їхній вплив на університети засобами адміністративного тиску практично вичерпані. Українське суспільство змінилося, а тим більше змінилося середовище університетської інтелігенції — воно не сприймає нав'язування політичного імперативу, що, як правило, породжує протилежну реакцію, а це суттєво обмежує можливості зовнішнього впливу. Загалом вплив, але аж ніяк не адміністративний, а вплив, що базується на довірі, можливий і лише там, де ректор визнається лідером не за посадою, а за своїми особистісними якостями. Проте механізми такого впливу мають іншу природу, вони не пов'язані з порушенням закону.

Свобода як універсальна цінність має стати фундаментом, на якому вибудовуватиметься нова архітектоніка суспільства й університету, оскільки “свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожен у рамках своєї компетентності, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги”, як проголошує Magna Charta Universitatum². За інших обставин окремі особистості, суспільство та його інституції, у тому числі університет, продовжуватимуть маргінальний дрейф. Покликання сучасного університету — стати провідником ідеї свободи. Згадаймо, як магістр “вільних мистецтв” Ерфуртського університету Лютер став провідником ідеї ледве не для більшості європейців та запропонував нове бачення суспільних цінностей — протестантську етику, що стала матрицею життєдіяльності для багатьох європейських суспільств. Якщо університет не змінить українське суспільство, він буде приречений на роль звичайної шестерні у його складному механізмі й не зможе уникнути поглинання буденщиною

² Проекти Хартії Університетів України та Рамок пріоритетних дій. Матеріали порівняльного аналізу. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — С. 25.

проблем. Усвідомлення університетом своєї суспільної місії може перетворити його на рушій глибинних суспільних трансформацій, насамперед з вироблення фундаментальних засад, на які спиратиметься уся конструкція соціуму. Університет як суспільна інституція характеризується найвищою концентрацією інтелекту і того, що називають “духом часу”, а відтак має усі підстави претендувати на виконання цієї місії. Тільки за умови посилення відповідальності університету за виконання своєї місії перед суспільством ідея університету ХХІ століття може бути втілена на теренах України, а загроза його занепаду буде відвернена.

Свобода є тією базовою цінністю, яка відкриває широкий простір для розвитку. Стосовно університету варто, насамперед, говорити про розвиток університетської автономії, оскільки, як зазначає перший президент Києво-Могилянської академії В. Брюховецький, “...ніякої автономності чи самоврядності в повному розумінні цих понять жоден університет України не має”³. Що ж заважає процесу автономізації українських університетів? Як правило, адресатом претензій стає чиновник, але навіть якщо брати до уваги усю чиновницьку винахідливість та можливості, усе ж не чиновник визначає засади освітньої політики, він лише реалізує визначений курс. Причина криється у прагненні владних еліт зберігати можливість впливу на університет. Кожна політична сила, перебуваючи в опозиції, обурюється у зв’язку з використанням адміністративного впливу силами, які перебувають при владі, але, отримавши владу, ще більш цинічно застосовує ті самі важелі впливу. І такий рух по замкненому колу триває упродовж 18 років незалежності, а його очевидна абсурдність залишається “не поміченою”.

Ключ до вирішення означеної проблеми, на мою думку, лежить у законодавчій площині. До того часу, поки влада буде здійснювати пряме фінансування університетів, змінити становище буде украй важко. Спостерігаються пряма залежність між автономією університету і державним замовленням на підготовку фахівців. І жодних обмежень чиновницькому “дам” чи “не дам” не існує, як немає і раціонально обґрунтованих підходів до обсягів та напрямів підготовки фахівців. Очевидно, що тільки перехід до фінансування навчання через механізми надання кредитів та грантів на реалізацію відповідних проектів може змінити становище. Коли гроші будуть іти за студентом, а не студенти за грішми, можливості впливу будуть мінімізовані.

Але залишається ще декілька механізмів, що можуть використовуватися як засіб адміністративного тиску на університет. Один із них — система ліцензування та акредитації. Загалом процес легітимації діяльності університету дуже важливий і необхідний. Насамперед, варто визнати за вихідне положення норму, за якої будь-який навчальний заклад, не залежно від профілю, форми власності, попереднього погодження або отримання дозволу може проходити процедуру ліцензування чи акредитації за заявленим напрямом підготовки. І тільки підтвердження або не підтвердження об’єктивних показників діяльності може бути підставою для надання чи не

³ Університетська автономія. Спеціальний випуск: зб. наук. статей / Упоряд.: С. Квіт, Г. Касьянов, Т. Ярошенко, К. Сігов, А. Фінберг; Нац. ун-т “Києво-Могилянська Академія” // Дух і літера. — 2009. — № 19. — С 73.

надання ліцензії. Найбільшою хобою у системі управління освітою є її залежність від суб'єктивних чинників та спроб “ручного управління”. Такі можливості мають бути повністю виключені, як і можливості подання університетами недостовірної інформації.

Загалом у системі ліцензування та акредитації є норми, які ніяк не кореспондуються із сучасними реаліями. Вважаю, що одним з рудиментів, що мають таки відмерти, є ліцензування форм навчання. За умови універсалізації навчальних планів саме студент має вибирати форму навчання — очну, заочну, очно-заочну, очно-дистанційну, а можливо, і використання різних форм навчання у різних семестрах. Тим більше, що ліцензування форм навчання суперечить нормам Закону України “Про вищу освіту”, згідно з якими форми навчання самостійно визначає вищий навчальний заклад. А зазначення форми навчання у дипломі можна трактувати як визнання нерівноцінності різних форм. У будь-якому разі, дискусія з цього питання має бути корисною. Можемо говорити про багато інших аспектів ліцензування, зокрема, кількісних показників. Візьмемо, наприклад, показник кількості місць у читальних залах. Безперечно, він є важливим, але кожна навчальна аудиторія може виконувати функцію читального залу, але не це головне. Як на мене, у століття інтернет-технологій читальним залом для студента може бути і вагон потягу, і квартира, важливою є технічна можливість користуватися перевагами Інтернету.

Загалом варто переглянути положення про університетську бібліотеку, яка за нинішніх умов все більше трансформується в інформаційно-ресурсний центр, а працівники бібліотеки все більше виконують інформаційно-консультативні, навчальні та аналітичні функції. Проте статус бібліотекарів уже не відповідає реаліям, оскільки нині вони фактично є науково-педагогічними працівниками. Ще одне побіжне міркування стосується директора бібліотеки. Чинний закон про вищу освіту передбачає обрання директора бібліотеки вченою радою. Така процедура відповідає місці, яку виконує керівник бібліотеки, але якщо директор не є науково-педагогічним працівником і, відповідно, не стоїть питання про його вчений ступінь і звання, то чи є ця процедура виправданою? Зважаючи на тенденції утвердження ідеї цифрової бібліотеки, нові методи і технології, що розширюють діяльність університетської бібліотеки, її директор повинен мати вчений ступінь та звання і бути повноправним членом науково-педагогічного співтовариства університету, а штатний розклад інформаційно-ресурсного центру (бібліотеки) — корелюватися з новими функціями працівників.

Повертаючись до процедур ліцензування та акредитації, варто також звернути увагу на проблему штатних докторів наук. На мою думку, варто розглянути питання про співвідношення навчального часу, що забезпечується докторами наук та іншими науково-педагогічними працівниками. Я не схильний надавати “культового” значення штатним докторам, адже в європейських та американських університетах вітається робота професорів-візитерів, чому ж цей підхід не підтримується у нас? Також не вважаю проблемою, що професор упродовж року працює у двох-трьох університетах. Навпаки, його науковий доробок стає надбанням значно ширшого кола студентів. У цьому випадку виникатиме питання: до заліку якого універси-

тету будуть віднесені його монографії, посібники і підручники? Але чи є важливою така дилема? Загалом процедури ліцензування та акредитації варто дебюрократизувати, спростити, водночас підвищуючи відповідальність навчального закладу.

Окремо варто зупинитися і на такому важелі впливу, як механізм призначення і звільнення ректора. Це питання має набагато ширший контекст — повноваження, функції та обов'язки ректора, система університетського управління та самоврядування. Зрозуміло, що мої думки стосовно цієї тематики є цілком суб'єктивними і не претендують на істину в останній інстанції. З одного боку, якщо держава виділяє бюджетні кошти університету, то чи може вона стояти осторонь від призначення і звільнення ректора? Але з іншого, — механізм призначення і звільнення ректора є однією із потенційних можливостей здійснення адміністративного тиску, про що говорилося вище. Як же поєднати право власника (держави) на призначення і звільнення ректора з принципами університетської автономії та унеможливленням адміністративного тиску? Відповідь на питання, у якому криється діалектична суперечність, не може бути простою та однозначною, а тому варто шукати прийнятні шляхи для його вирішення. Одним з таких шляхів може бути запровадження законодавчої норми, згідно з якою претендент на посаду ректора має набрати не менше 51 % голосів від кількості учасників конференції трудового колективу. Це гарантує відповідне право університету обирати ректора. Держава, в особі міністерства, може впливати на обрання ректора через своє право брати участь в обговоренні кандидатур і висловлення своєї позиції до прийняття рішення. У тому разі, якщо претендент на посаду ректора набирає 51 % голосів, з ним без будь-яких умов має бути укладено контракт. Дострокове розірвання контракту з ректором має бути обумовлене його ініціативою, доведеним фактом порушення законодавства та з ініціативи конференції трудового колективу. Очевидно, що процедура звільнення з ініціативи власника (держави) має супроводжуватися розглядом питання на конференції трудового колективу. Відтак усі сторони зберігають свої права та повноваження, а університетська автономія отримує певне підтвердження.

Водночас варто обговорити питання, яким має бути сучасний ректор: відомим ученим, талановитим викладачем, сучасним менеджером, особистістю із великим масштабом цінностей чи може постаттю, яка поєднує усі означені риси? В реальному житті важко знайти людину, яка б відповідала цьому ідеалу. Звісно, університетська спільнота виробила свої критерії, за якими обирає та оцінює діяльність керівників університетів. З одного боку, не кожен відомий учений погоджується поміняти мантию професора на ректорську, а з іншого, — правдою є і те, що не кожен професор має хист менеджера. Відтак університет може стати заручником або неефективного управління, або зниження наукового рівня навчальної і дослідницької діяльності. Яким може бути шлях знаходження найбільш оптимального варіанту, що гарантує поєднання обох означених складових? Як на мене, сучасний університет потребує розмежування адміністративно-розпорядчих та науково-методичних функцій. Ректор університету має очолювати ректорат як орган управління персоналом, ресурсами та зовнішніми взаємовідносинами,

у тому числі із власником. На чолі вченої ради університету має стояти найбільш відомий серед наукового співтовариства університету учений, який обирається вченою радою, після чого призначається на посаду проректора з науки. Вчена рада не повинна мати адміністративних повноважень і, відповідно, до неї не повинні входити посадові особи, які здійснюють адміністративні функції, — частина проректорів, головний бухгалтер, директори інститутів та ін. Відтак вчена рада має складатися переважно з докторів наук, а ректорат — із організаційно-управлінського персоналу. Таке розподілення функцій може сприяти поліпшенню загального університетського менеджменту, але разом із тим, за відсутності координації, — вносити елементи дезорганізації. Питання фінансування навчання, наукових досліджень та ефективного використання виділених на освіту і науку ресурсів та інші питання, що потребують координації, можуть розглядатися на спільних засіданнях ректорату і вченої ради. За такого розподілу ректор не обов'язково повинен мати вчене звання професора, його головним завданням буде ефективне управління та забезпечення сталого функціонування і розвитку університету. Окремі елементи цієї моделі управління університетами застосовуються в Німеччині, а найбільш виразно — у США, де комерціалізація діяльності університетів є найбільшою. “Нині американські університети і колежі управляються справжніми менеджерами, які, мабуть, і мають академічні звання, але професійно виступають у зовсім іншій ролі”⁴. В Україні проблема університетського менеджменту особливо гостро постає в період скорочення контингенту студентів і, відповідно, — державного замовлення та фінансування, що може призвести до припинення діяльності якоїсь частини вищих навчальних закладів або їх реорганізації.

Нині перед університетами постає необхідність диверсифікації їх фінансової бази, адже держава ніколи не зможе повною мірою покривати зростаючі потреби вищої школи, що загострює проблему фінансового менеджменту в університеті. У США та Європі ця проблема вирішується шляхом активного переходу університетів до стратегії підвищення дохідності від їх діяльності. “Одним із визначальних чинників міцної фінансової стабільності в навчальних закладах США, — як зазначає польський дослідник К. Павловський, — є диференціація джерел фінансування: паралельно із платою за навчання, федеральним або фінансуванням від штату, замовленням на дослідження або консультації для виробництва важливим джерелом фінансування стають випускники (особливо найкращих університетів), які виділяють щорічно невеликі суми і роблять значні пожертвування для університетів у заповітах. Для розширення приватної підтримки від випускників та інших жертводавців університети США створили розгалужену систему зв'язків із тими, хто надає фінансову підтримку, — від спеціалізованих журналів для випускників до присвоєння імені благодійників кафедрам, інститутам, дослідницьким центрам, факультетам або лекційним залам”⁵.

⁴ Грачев С.В., Городнова Е.А. Исследовательские университеты: мировой опыт и приоритеты развития. — М.: ООО “Мед. информ. агентство”, 2009. — С. 129.

⁵ Павловський К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд. — К.: Навч.-метод. центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. — С. 47.

Звісно, Україна має інше ментальне середовище, яке не є сприятливим для таких підходів. Окрім того, запровадження подібної стратегії в українських університетах позбавить університети статусу бюджетних, що може мати певні негативні наслідки. Але якщо держава прагне зняти із себе тягар постійного зростання фінансування університетів, вона має звільнити університети від оподаткування або запровадити спеціальний пільговий режим оподаткування і водночас зняти обмеження на запровадження підприємницьких моделей самозабезпечення. Наявна інфраструктура університетів дозволяє перейти до моделі майже повного самозабезпечення. В США, наприклад, державна підтримка університетів складає лише 30 % від їхніх витрат. Усе інше університети, маючи повну фінансову самостійність та працюючи на комерційних засадах, заробляють самостійно, але, як зазначає Я. Пелікан, приватний університет — це переважно американський феномен⁶. У США держава створила належні умови для розвитку університетів. При цьому вона, на відміну від нашої, яка не фінансує найважливіші потреби навчальних закладів та ще й вилучає 50 % коштів від задачі приміщень навчальних закладів в оренду, не відбирає університетських коштів. Прибуток, отриманий українськими університетами, якщо такий буде, може спрямовуватися на розвиток та наукові дослідження, які фактично в університетах не фінансуються. І навіть якщо витрати на університетську науку будуть відноситися до захищених статей бюджету, коштів буде обмаль. Університети мають налагоджувати прямі відносини із підприємцями, підприємствами, корпораціями та іншими державними і приватними структурами, надаючи їм відповідні послуги та одержуючи за це адекватну винагороду. Можливо, тоді наші студенти зможуть почути лекції професорів із Болоньї, Гарварду, Кембриджу, Оксфорду чи Парижу, а наші професори зможуть хоча б пройти стажування в одному з провідних університетів світу та ознайомитися з інфраструктурою сучасних науково-дослідних лабораторій, які у нас, у кращому випадку, відповідають вимогам 80-х років минулого століття. Надаючи фінансову свободу університетам, держава сприятиме підвищенню їхнього наукового та освітнього рівня, реальному входженню у світовий освітній і науковий простір.

Нині у зв'язку з наданням декільком провідними університетами України статусу дослідницьких зростає увага до ідеї В. Гумбольта "поєднати... об'єктивну науку з суб'єктивною освітою"⁷. Власне, нічого нового в ідеї дослідницького університету немає, адже така ідея належить першому американському академіку та Президенту США Бенджаміну Франкліну. Вперше поняття "дослідницький університет" (research university) виникло у США для позначення групи університетів, у яких дослідницька діяльність була найбільш інтенсивною. Перший же дослідницький університет заснував В. Гумбольт у Берліні у 1809 році. Основними функціями такого університету було виробництво, нагромадження, збереження, передання і розповсюдження знань. У наші дні найбільшого поширення дослідницькі

⁶ Пелікан Я. Ідея Університету : пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2009. — С. 7.

⁷ Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. — Л.: Літопис, 2002. — 304 с.: іл.

університети набули в США (260), Німеччині (70), Великій Британії (73), Іспанії (41). В Україні перші університети — Харківський та Київський — також розвивалися за класичною моделлю поєднання досліджень з освітою. Але в перші роки радянської влади модель класичного університету була зруйнована, наукові дослідження сконцентрувалися в інститутах академії наук, що завдало розвитку університетів невідомої шкоди. І хоча пізніше робилися спроби виправити помилку, університети вже не змогли повністю відновити свій дослідницький потенціал через втрату відповідної інфраструктури та науковців-дослідників. Відтак повернення до ідеї дослідницького університету цілком закономірне. Але чи буде вона реалізована? Звісно, час покаже, але враховуючи негативний досвід дискредитації статусу національного університету (адже передбачалося, що з кожного профілю підготовки такий статус може мати лише один, найкращий університет), є застереження щодо повторення попереднього сценарію. Якщо дослідницькі університети спіткає така сама доля, то не варто їй намагатися реанімувати цю ідею на українських теренах.

Дослідницькі університети потребують значних фінансових вливань, щоб стати загальнонаціональними центрами, які стимулюватимуть інноваційну модель розвитку України. Варто було б розглянути питання про передачу до структури дослідницьких університетів інститутів НАН України, а також НДІ галузевих академій, що створило б реальні умови для дослідницької діяльності. При цьому дослідницькі університети мають істотно скоротити набір студентів, але водночас розширити підготовку кадрів для наукових досліджень, оскільки вони покликані розширити фундаментальні та прикладні дослідження, забезпечити розробку високотехнологічних товарів та впровадження нових технологій. Місія такого університету — задоволення потреб суспільства у нових знаннях і висококваліфікованих фахівцях, інноваційних товарах та послугах, що передбачає комерціалізацію діяльності дослідницьких університетів, без чого неможливо забезпечити постійне відновлення їх ресурсів. Сучасне українське законодавство не передбачає підприємницької діяльності університетів, а відтак ідея дослідницького університету може залишитися лише красивою обгорткою старих університетських проблем. Окрім того, в Україні ще не затверджені критерії, за якими можна ідентифікувати університет як дослідний, а відповідний статус вже надається. В американській практиці основу критеріїв складають такі показники:

- широкий набір напрямів підготовки у галузях природничих, соціальних та гуманітарних наук;
- обсяг підготовки магістрів і докторантів перевищує кількість студентів;
- пріоритет фундаментальних досліджень;
- орієнтація на сучасні напрями наукових досліджень, високі технології, інноваційний сектор економіки, науки і техніки;
- високий професійний рівень набраних на конкурсній основі професорів, у тому числі іноземних;
- наявність широких можливостей для залучення на тимчасовій основі провідних фахівців у відповідних галузях науки з різних країн світу;

- високий рівень інтеграції в міжнародну систему наукових досліджень і освіти;
- готовність сприймати зарубіжний науковий і освітній досвід, гнучкість у ставленні до нових напрямів наукових досліджень та методів навчання;
- наявність конкурсного відбору та селекції при наборі студентів, магістрів і докторантів;
- створення довкола університету особливого інтелектуального середовища, науково-технічного й економічного простору;
- наявність корпоративної етики, в основі якої — демократичні цінності та академічні свободи;
- незмінне прагнення до регіонального, національного та міжнародного лідерства.

Очевидно, українські дослідницькі університети разом з державою мають докласти багато зусиль та ресурсів, щоб відповідати виклику, який вони прийняли.

Оскільки дослідницькими можуть бути вузьке коло елітних закладів, постає питання про напрями розвитку тих університетів, які складають переважну більшість. Звісно, частина університетів збереже прихильність до класичної моделі, але вона також може втрачати свою привабливість. До нелегких випробовувань, швидше за все, слід готуватися вузькопрофільним університетам, а також закладам професійно-технічної освіти та коледжам. Насамперед це пов'язано із значними демографічними змінами та скороченням кількості випускників шкіл. За прогнозними розрахунками, із 392,8 тис. випускників 9-х класів 2014 року 315,6 тис. продовжать навчання у школах, і лише 77,2 тис. можуть стати учнями професійних ліцеїв, училищ та закладів I—III рівнів акредитації, при цьому слід враховувати, що у 2008 році тільки до коледжів було прийнято понад 106 тис. студентів. Очевидно, за таких умов загостриться питання доцільності існування значної частини цих навчальних закладів. Неоднозначними є наслідки демографічної кризи для вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації. Беручи до уваги, що у 2008 році до цих закладів було прийнято на навчання 255,4 тис. студентів, можна передбачити, що у 2011 році кількість місць у закладах III—IV рівнів акредитації буде переважати кількість випускників шкіл (хоч запроваджуй обов'язкову вищу освіту). А враховуючи практичну відсутність випускників шкіл у 2012 році, проблема надлишку університетів загостриться упродовж наступних п'яти років. Відтак може бути декілька сценаріїв розвитку вищої освіти. З огляду на сучасні реалії, певні традиції та українську специфіку вищої школи, найбільш імовірною видається перспектива некерованого й зatoryного процесу боротьби за місце під сонцем з усіма можливими варіаціями суб'єктивного впливу. Наявна практика розподілу державного замовлення між вищими навчальними закладами, що лежить у площині суб'єктивних факторів, а не суспільних потреб та показників діяльності закладів, є вірогідним підтвердженням такого сценарію.

Не варто забувати про ще одну нашу національну особливість, а саме схильність “ловити рибу у мутній воді”. Навчальні заклади володіють чималими земельними ділянками та приміщеннями, які за відсутності чіткої

державної політики та законодавчого регулювання процесу використання вивільнених ділянок та будівель унаслідок певних маніпуляцій можуть швидко потрапити до рук окремих людей. Оскільки бажаних поласувати частиною державного пирога у нас не бракує, нескладно передбачити, що й зацікавлених у повільному вмиранні частини навчальних закладів також буде багато. Найбільш бажаним сценарієм розвитку вищої освіти, на мою думку, може бути законодавче врегулювання процесу реорганізації вищих навчальних закладів, скорочення їх кількості та підтримка конкурентоспроможних університетських центрів з концентрацією у них провідних наукових і науково-педагогічних кадрів, сучасних наукових лабораторій та оновлених матеріально-технічних ресурсів. При цьому вузькопрофільні університети або увійдуть до структури багатопрофільних, або, поглинаючи коледжі та ПТНЗ, трансформуються у багатопрофільний університет. Саме концепція багатопрофільного університету є однією з найбільш конкурентоспроможних на сучасному ринку освітніх послуг. В Україні ідея багатопрофільного університету реалізується різними навчальними закладами, про що, зокрема, свідчить поява гуманітарних інститутів та факультетів у технічних університетах. Запровадження гуманітарних напрямів підготовки у цих закладах гуманітаризує та гуманізує їхню діяльність, що є дуже бажаною тенденцією, яка відповідає європейському університетському досвіду.

Загалом маємо дбати про розширення можливостей університетів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності нашої вищої освіти на внутрішньому ринку освітніх послуг, а також через залучення іноземних студентів — на міжнародному рівні.

Київський університет імені Бориса Грінченка, історія якого розпочалася 135 років тому із курсів для учителів міста Києва, пройшов довгий шлях еволюційного розвитку. У 1919 році учительські курси переросли у Педагогічний інститут імені Б.Д. Грінченка, згодом перейменований у Київські педагогічні курси імені Б.Д. Грінченка, а у 1922 році — у Вищі трирічні педагогічні курси імені Б.Д. Грінченка. На основі цих курсів у 1939 році було створено Київський міський інститут удосконалення вчителів, який здійснював свою діяльність понад чотири десятиліття. У 1990 році відбулося об'єднання міського й обласного інститутів удосконалення вчителів і було утворено Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 1993 року № 1051 навчальному закладу було присвоєно ім'я Б.Д. Грінченка.

КМІУВ імені Б.Д. Грінченка трансформувалася у провідний навчально-науковий заклад системи вищої та післядипломної педагогічної освіти, про що, зокрема, свідчить внесення інституту в 1994 році до Державного реєстру України з наданням ліцензії на право здійснювати освітню діяльність за IV рівнем акредитації. Поєднуючи підготовку і підвищення кваліфікації педагогічних працівників столиці і столичної області, інститут став унікальним навчальним закладом України. Зважаючи на досягнення колективу інституту, у 2002 році відповідно до рішення Київської міської ради на його базі було створено Київський міський педагогічний університет імені Б.Д. Грінченка — вищий навчальний заклад IV рівня акредитації.

У 2007—2009 роках університет вийшов на якісно новий рівень своєї діяльності. Згідно з рішенням Київради та Київської міської державної

адміністрації у Києві було припинено діяльність трьох педагогічних коледжів, що дало можливість на основі інтеграції університетських підрозділів та відділень коледжів утворити у структурі університету п'ять інститутів та Університетський коледж. Нині в Київському університеті імені Бориса Грінченка навчається понад 6 тис. студентів, майже 7 тис. педагогів столиці щорічно підвищують свою кваліфікацію. В університеті впроваджено кредитно-модульну систему навчання, що дозволяє реалізувати проголошені Болонською декларацією принципи мобільності студентів і викладачів, збільшити варіативність змісту, форм і методів навчання. Запровадження тренінгових технологій та використання інтерактивних методів навчання на основі особистісно- та компетентісно-орієнтованих підходів, розширення спектра навчальної діяльності шляхом проведення майстер-класів та виїзних сесій істотно змінюють архітектуру освітньої діяльності університету.

Новітні інформаційні технології, що широко застосовуються у навчальному процесі університету, дали можливість доповнити навчальний процес дистанційними формами, які успішно використовуються новоствореним Інститутом лідерства, освітнього законодавства і політики для спеціальності “Управління навчальним закладом” та “Менеджмент організації”. Уже другий рік поспіль Інститут післядипломної педагогічної освіти та Інститут лідерства університету пропонують учителям вищої категорії, а також керівникам навчальних закладів можливість самостійного вибору змістових модулів, що сприяє задоволенню індивідуальних запитів у підвищенні кваліфікації. У новому форматі навчального процесу працюють майже 2 тис. вчителів та керівників закладів освіти столиці. Розширення дистанційних форм і кредитно-модульного навчання у сфері підвищення кваліфікації педагогічних кадрів столиці стало важливим напрямом оновлення післядипломної педагогічної освіти.

З метою підвищення якості освітніх послуг в університеті здійснюються заходи, спрямовані на постійне забезпечення зворотного зв'язку та оцінювання клієнтами (слухачами і студентами) якості навчальних занять. Університет проводить відкрите опитування через свій портал щодо оцінки змін, котрі запроваджуються, а також анонімне опитування студентів щодо якості навчання.

Позитивні зміни в навчальному процесі стали можливими завдяки зростанню кадрового потенціалу університету. Нині на 35 кафедрах, у 5 науково-дослідних лабораторіях та 21 науково-методичному центрі університету працює 37 докторів і 187 кандидатів наук, із них — 32 професори і 107 доцентів, 4 старших наукових співробітники. На забезпечення університету висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами спрямовано діяльність аспірантури та спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій.

Науковці університету у 2002—2009 роках підготували, видали та впровадили у навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів понад 50 підручників, із них більше 30 — на загальнонаціональному рівні та 18 — за проектом “Київський підручник”. Значним доробком фахівців університету є навчально-методичний комплекс для учнів початкової школи м. Києва “Християнська етика в українській культурі”. Виданням навчальної літератури університет продовжив розпочату Борисом Грінченком бла-

городну справу національного підручникотворення. Професорсько-викладацький склад університету у 2007—2009 роках видав 14 монографій і 121 навчально-методичний посібник, реалізував 6 науково-дослідних тем.

Відповідно до рішення Київради та Київської міської державної адміністрації, розпочато роботу з розробки і впровадження цілісної системи підготовки, підвищення кваліфікації та моніторингу якості роботи педагогічних кадрів столиці як виробничо-науково-методичного комплексу. Створення такого комплексу в столиці дасть можливість цілісно реалізувати завдання неперервної освіти, вибудувати чітку вертикаль професійно-педагогічного зростання фахівців у системі “школа → коледж → університет → школа → післядипломна педагогічна освіта і перепідготовка фахівців”, запровадити нові технології навчання, механізми управління такою системою, забезпечити швидку адаптацію випускників шкіл до середовища вищого навчального закладу, а випускників університету — до соціальних, економічних і культурних запитів суспільства та змін на ринку праці, здійснити неперервну науково-методичну підтримку науково-педагогічних працівників різних навчальних закладів, у тому числі й учителів шкіл м. Києва. До зазначеного комплексу включено: профільні й педагогічні класи, довузівська підготовка, професійна підготовка в Університетському коледжі (ОКР — молодший спеціаліст) та університеті (бакалавр і магістр), школа (адаптація і працевлаштування молодих фахівців), підвищення кваліфікації й перепідготовка педагогічних кадрів столиці.

Наукова концепція цілісної системи підготовки, підвищення кваліфікації та моніторингу якості роботи педагогів столиці, яку запроваджує Київський університет імені Бориса Грінченка, є *новаторською розробкою*, оскільки у її центрі — постать учителя у розлогій діахронії його формування (від профільної, пропедевтичної та ранньопрофільної підготовки), професійної підготовки (вища, післядипломна та неперервна освіта), педагогічної діяльності (підвищення кваліфікації) та методологічно коректного моніторингу.

Нині Київський університет імені Бориса Грінченка, зберігаючи кращі традиції педагогічної освіти та вважаючи основним напрямом підготовку і підвищення кваліфікації педагогів, орієнтується на багатопрофільну модель університету.

Список використаної літератури:

1. Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. — Л.: Літопис, 2002. — 304 с.: іл.
2. Проекти Хартії Університетів України та Рамок пріоритетних дій. Матеріали порівняльного аналізу. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 68 с.
3. Університетська автономія. Спеціальний випуск: зб. наук. статей / Упоряд.: С. Квіт, Г. Касьянов, Т. Ярошенко, К. Сігов, Л. Фінберг ; Нац. ун-т “Києво-Могилянська Академія” // Дух і літера. — 2009. — № 19.
4. Грачев С.В., Городнова Е.А. Исследовательские университеты: мировой опыт и приоритеты развития. — М.: ООО “Мед. информ. агентство”, 2009. — 160 с.
5. Павловський К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд. — К.: Навч.-метод. центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. — 230 с.
6. Пелікан Я. Ідея Університету : пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2009. — 306 с.

© В. Огнев'юк, 2009